

Zülfı Toman,

Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru

MODERN DÜNYADA OKUMA PROBLEMLERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAM

Yaratan Rabbinin adıyla oku.

Alak Suresi 96/1

*Okumak insana olgunluk, konuşmak
canlılık, yazmak da açıklık verir.*

Francis Bacon

GİRİŞ

Yazıya başlamadan önce okumanın tanımını yapmakta fayda olduğu kanaatindeyim.

Okuma kavramı iki boyutuyla ele alınmalıdır. Birincisi sesleri tanıyıp o sesleri birleştirerek seslendirmektir ki buna mekanik okuma da denilmektedir. Bu daha çok okumanın yeni öğretildiği zamanlarda olur. Kişi sesleri seslendirir. Burada anlama, yorumlama, ilişkilendirme, çıkarımda bulunma, dilin estetiğini ve güzelliğini yakalama boyutları çok zayıftır.

Okumanın ikinci boyutu ise sesleri hem seslendirmek hem de cümledeki, paragraftaki, metindeki anlamları yakalamaktır. Bunun için okuyucu okuduğu yazıyı yorumlayacak, ilişkilendirecek, akıl yürütecek, karşılaştırma yapacak, bağlantı kuracak, sorulara yanıt bulacak, yeni sorular soracaktır. Bunları yaparsa okuyucu okuduğu metni derinlemesine anlamış olacaktır. O halde okuma dendiğinde işin içine okumanın iki boyutunun da katılması gerekmektedir.

Peki okuma fiilini gerçekleştiren insanın bunu hangi amaçla yaptığı önemsiz midir? Elbette ki bir fiilin amacını sorgulamak o fiilin gerekliliğini de sorgulamaktır. İnsan niçin okur sorusuna şu şekilde cevaplar verilebilecektir.

- Adet ya da alışkanlık olarak
- Görev duygusuyla
- Genellikle zaman geçirmek için
- Güncel olayları kavramak için
- Anlık kişisel doyum için
- Günlük hayatın pratik ihtiyaçlarını karşılamak için
- Profesyonel ya da mesleki ilgileri sürdürmek ve geliştirmek için
- Hobi olarak
- Topluma yönelik ihtiyaçları karşılamak için
- Kendini geliştirmek için
- Entelektüel ihtiyaçlar için

- Dinî ihtiyaçları karşılamak için (Ralf Staiger-Unesco Yayını)

Hayatımızın her alanında kültürel ve sosyal olarak en düşük seviyede olanımızdan görece en yüksek seviyede olanımıza kadar çok fazla önem arzeden bir fiilin insana neler kazandıracağı, çevresine nasıl etkileri olacağı, toplumun inşasındaki etkileri vs gibi durumların araştırılması ve sosyo-ekonomik ve en önemlisi de sosyo-kültürel bağlamdaki ilişkileri elbette ki önem arz etmektedir. Okumayan bir toplumun araştırmayacağı, araştırmayan bir toplumun üretmeyeceği, üretmeyen bir toplumun hem ekonomik hem de kültürel açıdan bağımlı hale geleceği aşikardır. Okumayan bir toplumun inşası temelleri çürük bir binaya benzetilebilir. Mesnetsiz ve çürük bir bina elbette ki zamanın, hayatın, çevrenin yıkıcı etkilerine fazla dayanamayacak ve yıkılacaktır. Hayatı daha anlamlı, daha yaşanılır, daha sorgulayıcı kılan ve Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti olan bu fiilin eksikliği aynı zamanda geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kuramamak anlamına da gelmektedir.

Yaratılmışlar arasından en kapsamlı okumayı gerçekleştiren varlık insandır. İnsan bu yönüyle gelişime değişime açıktır. Yine bu yönüyle güç elde eder ve çevresine tahakkümde bulunur. İnsana isimlerin öğretilmesi, bilmeyi gerçekleştirmesi ve bilgiyle şeyler inşa edebilmesi onun üstünlüğünü ve farklılığını ortaya kor. Bilme fiili okumayla gerçekleşir. Burada okumaktan kasıt harfleri bir raya getirmek değildir. Maddeyi, varlığı, soyutu ve somutu okuyabilmek okumanın nihai hedefi olarak anlamayı anlamlandırmayı içermektedir. Anlam dünyası gelişmiş insan en güçlü olan insandır.

İnsanlar arasındaki iletişimi, estetiği, genel kültürü, söz varlığını, empati kurma yeteneğini, inovatif düşünmeyi ve daha birçok konuda insanı zirveye taşıyan faydaları olan bu eylemin modern dünyada ne tür sosyo-kültürel problemler sonucunda sekteye uğradığı konusunun sebepleri aşağıda sıralanmaya çalışılacaktır.

Modern Dünyada Okuma Sorununun Sosyo-Kültürel Nedenleri

Medeniyetin kaynağı olan kültür bilgiye dayanır. Okudukça iç ve dış âlemlerimizi daha yakından tanıdığımızı, bir taraftan evreni turlarken bir yandan da iç dünyamızı keşfe çıktığımızı fark ederiz.

Yukarıda önemi ve faydaları sayılan ve bu faydaları sağladığından kuşku dahi duyulmayacak olan okuma eyleminin modern dünyada neden başarılı bir şekilde topluma mal edilemediği araştırma konusudur. Okuma kültürünün bir yaşam biçimi olmasında ve ihtiyaç olarak hissedilmemesinde 'Okuma ve Yazma' sorununun kimin ya da kimlerin sorumluluğunda olduğunun belli olmamasıdır. Okumamak ve yazmamak sıradan ve basit bir sorun değildir. Etkileri uzun süre ortadan kaldırılamayan sonuçlar yaratır. Denilebilir ki birçok soruna kaynaklık etmektedir. Ülkede işlenen suçların, verimsizliğin, yaratıcılıktan

yoksunluğun, durağanlığın, geriliğin, şiddetin temelinde okuma ve yazma becerisinin yeterince gelişmemiş olması bulunmaktadır.

Okumama sorunu aslında hayatı ve gerçekleri okumama sorunudur. Bu alışkanlığın kazanılmasında en önemli devre çocukluk devresidir. Bu dönem yaşamın en kritik dönemidir. İnsan bu dönemde kişiliğinin temelini kurar, değerlerini, ilkelerini oluşturur. Bu dönemde dinlediği müzikler, yediği yemekler, oynadığı oyunlar ve dinlediği masal, öykü, ninniler ileriki yaşlarında onun yapacaklarına ve yapmayacaklarına temel teşkil edecektir.

Çocuk içinde yaşadığı aile ortamında anne-baba ve ailenin diğer bireylerinin sürekli televizyon seyrettiğini ve zamanının büyük bölümünü eğlenceye ayırdığını görürse yaşamı öyle kodlayıp genelleme yapacaktır. Yaptığı genelleme esas olarak “Aslolan eğlenmektir” düşüncesidir. Bunun için de televizyon yeterlidir. Bu durum çocuğun ileriki yaşlarda kitap okuyan, sanatla, bilimle, sporla uğraşan bir kişi olmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Acaba çocuklarımız dünyaya gözlerini ve beyinlerini açtıkları aile ortamında ne ile besleniyorlar sorusunu cevaplayarak bu sorunlara faydalı reçeteler sunmak gerekmektedir. Çinlilerin bir sözü şöyledir. “İnsan ne yerse odur” Biz beyinlerimizi ne ile besliyoruz? Okul öncesi eğitim kurumlarında çocuklarımızı kitapla ne kadar arkadaş yapıyoruz? Çocukların sorduğu sorulara ‘senin aklın ermez, büyüyünce öğrenirsin.’ yanıtını verdikten sonra büyüdüğünde merakı sönmüş gençleri görünce acaba neden şaşırıyoruz?

Hayatımızı şekillendiren bir başka devre ise gençlik çağıdır. Çocukluk hayatı kitabın dışında şekillenmiş ve derslerden, sınavlardan, dershaneden, onu anlamayan ve sürekli ders çalış diyen anne-babadan sıkılmış bir gençlik modern dünyada aslolan gerçektir. Kendisini anlamayan toplum, doğadan ve doğallıktan koparılmış oyun ve mekanlar, her şeyin çabuk ve hızlı tüketildiği bir yaşam tarafından kuşatılmış gençlik. Bizim zamanımızda diye başlayıp, şimdiki gençlik okumuyor diye suçlanan gençlik. Öğüt alan ama örnek göremeyen gençlik. Ders kitaplarının dışında kitapla tanıştırılmayan gençlik. Bu gençliğin analizini yapmadan, bilimsel bulgulara ulaşmadan ve bir memleket meselesi yapmadan gençliğin kendiliğinden okumasını beklemek ne kadar akılcıdır? Ne kadar vicdanidir?

Elbette ki hayat maceramızın doğal akışında son devreyi oluşturan yetişkinlik. Çocukluğu ve gençliği yukarıda sayılan ve sayılamayan nedenlerle okuma ve yazmadan uzak geçmiş bir yetişkinin düzenli olarak okuyup yazan birisi olması zaten beklenemez. Modern dünya dediğimiz çevrede insanların büyük bir çoğunluğunun geçim sıkıntısı çekmesi, işten eve yorgun ve bitkin gelen bu insanların mevcut sıkıntılarını televizyonla atlatma düşüncesi de bunun üstüne eklenirse mevcut duruma fazla şaşırılmamak gerekmektedir. Yalnız yetişkinlerin şunu unutmaması gerekir. Çocuklarının okuyan ve yazan bireyler olmasını isti-

yorlarsa bunun yolu onların da okuyup yazmasından ve rol model olarak örneklilik teşkil etmesinden geçmektedir. Aksi halde diğer çabalar pek bir işe yaramayacaktır.

Okuyan bir dünyada devletleri yönetenlere ve aydınlara çok büyük görev düşmektedir. Münevverleri serbest okuma alışkanlığı kazanamayan toplumlarda, düşündüğünü yazan, fikirlerini açıklayan insan da pek az olur. Bu sözü aslında okumadan münevver olunmaz diye de tanımlamak mümkündür. Nitekim münevver sıfatını taşıyan okuyan, yayan, üreten insanların az olduğu toplumlarda, fikir hayatı ve buna bağlı olarak sanat-bilim-akademi hayatı gelişme gösteremez. Topluma yön verecek ve toplumsal refleksleri harekete geçirecek en önemli faaliyetler fikir üretmeyen, esen rüzgârlara göre fikir değiştiren kişilerin inisiyatifine kalmaktadır. Bu ve buna benzer kişiler asla kural ve kaide geliştiremez; günlük siyasi söylemlere göre yön değiştirirler.

Sosyolojik olarak bireylerin okuma alışkanlığı kazanmasında ya da okuma eylemine olan ilgi seviyelerine etki eden en önemli olgu ise bana göre Öğretmenlik mesleğidir. Hepimizin hayatımızda okul öncesinden yetişkinlik devresine kadar rol-model olarak önemli bir yeri teşkil eden öğretmenlerimizin bu konudaki tutum ve davranışları okuma oranlarının azlığı ya da çokluğu ile doğrudan ilişkilidir. Fikirsiz, idealsiz, insanlarla iletişimi kuvvetli olmayan, pedagojinin kural ve kaidelerini bilmeyen öğretmenlerin toplumun çekirdeği olan çocuklara okuma alışkanlığı kazandıramayacağı ve bu konuda bir sorun niteliği taşıdığı gerçektir. Eğitimci ve öğretmenlerin fikir üretmeyen, toplumun gerçekleriyle çelişen-çatışan bireyler olmaları okuma problemlerine de yol açmaktadır. Ezberci eğitim sistemlerinde okumama sorunuyla sık karşılaşılmaktadır.

Uluslararası Okuma Derneğine göre (IRA, 2007) etkili okuma öğretmenleri bilgili, stratejik, adaptif ve yansıtıcıdır, yani onlar okuma bilimini anlar, ilgi çekici ve motive edici öğrenme stratejilerini nasıl kullanacaklarını bilirler. Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Okuma Paneline göre, 'Öğrencilere tüm seviyelerde okuduğunu anlama stratejileri öğretmek karmaşıktır. Öğretmenlerin sadece metin olarak sunulan içeriği sağlam kavraması değil stratejiler hakkında yeterli bilgiye sahip olarak hangi stratejilerin hangi öğrenciler ve içerik için en etkili olacağını ve strateji kullanımını en iyi nasıl modelleyip öğreteceğini bilmesi gereklidir'.

Elbette ki okuma problemine yol açan etkenlerden en önemlilerinden birisi ise Televizyon engelidir. Dünyanın koca bir köye dönüştüğü günümüzde televizyon kanallarının sayısının bu kadar artması insanların o kanaldan o kanala koşuşturmakta ve bu koşuşturma sonucunda bağımlı olmaktan kitap okumaya, yazmaya, sohbete maalesef zaman bulamamalarına neden olmaktadır. Televizyonlarda yayınlanan içi boş, kültürel yozlaşmayı artıran, hayatı eğlenceden ibaret sayan programlar, insanların beynini esir almaktadır. Dizilere ve eğlence

programlarına esir olan ve televizyonların ‘izleyici ve daha da önemlisi tüketici’ rolü biçtiği insanlar bir süre sonra bu yaşam biçiminden kurtulamamaktadır. İnsanların bu yaşam biçiminden kurtularak hayatın gerçeklerini algılaması, sorgulaması, günlük yaşama olan katkısının artması, üretmesi, fikir çilesi çekmesi için çok güçlü bir etki yaratacak ve insanları sarsacak bir durumun yaşanması gerekmektedir. Bu da ancak devletin ve geçerli ve etkili politikalar geliştirecek STK’ların işbirliği ve eşgüdümüyle önlenebilecek bir durumdur. Peki ya toplum liderleri, kanaat önderleri, tanınmış kişiler, öğretmenler, sanatçılar kitap okuma, yazma konusunda topluma gerekli önderliği yapmakta mıdır? Özellikle siyasetçiler kısır tartışmalarla ve içi boş sözlerle toplumun enerjisini ve zamanını boşa harcamaktadırlar. Boş tartışmalara alışan toplum zamanla tembellik, kabalık ve meraksızlık gibi illet hastalıklara yakalanmakta ve tedavi uygulanmayan bu hastalıklar toplumu gün be gün eritmektedir. Nerede elinde kitaplarla kürsüye çıkan liderler, trende otobüste, vapurda bilumum mekanlarda kitap okuyan ve öncülük eden model insanlar.

Okuma bilgi-temelli toplum ve ekonomi için büyük önem taşımaktadır. Uluslararası çalışmalara göre, sosyo-ekonomik statü bakımından aile geçmişi, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ikinci ya da ek bir dil olarak dili öğrenmek zorunluluğu durumunun öğrencilerin okuma başarısı üzerinde önemli etkileri vardır. Cinsiyet boyutu da önemli bir faktördür, kızlar erkeklerden daha tutarlı bir şekilde daha iyi performans göstermektedir.

Sosyal etkileşim ve okuryazar topluluklara katılım- evde ve derste, daha geniş sosyo-kültürel bağlamda- kişilerin motivasyonunu artırmak ve okuyucu olarak kendi kimliklerinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Çok okuma deneyimine sahip olmanın yanı sıra, yazılı metinlere kolay erişime sahip olan bireyler okuduğunu anlamayı daha iyi geliştirebilirler. Bu nedenle, öğrencilikten başlayarak kişilerin okuduklarını anlamalarını geliştirilmesi için eğitim stratejileri oluşturulurken bireylerin geçmişleri ve okuduğunu anlama öğretiminden faydalanmak için ne derece hazır oldukları dikkate alınmalıdır.

Eğlenmenin amaç haline getirildiği, medya ve iletişim araçlarıyla bu yaşam biçiminin sürekli olarak insanlara doğru örnekler olarak sunulduğu Hedonizm çağında okumak ve yazmak eylemine insanlar ne kadar ikna edilebilir ve yönlendirilebilir? Her şeye rağmen bu çetin yoldaki engelleri yıkmak için acilen çalışmaya başlamak gerekmektedir.

Teknolojik gelişmeler bağlamında konuyu irdelediğimizde yeni bir sorun alanını varlığına dikkat etmemiz gerekir. Teknolojik gelişmeler bireyin gelişimine büyük katkılar sunduğu gibi bazı sorunlarında kaynağı olarak kendini göstermiştir. Bireyin yalnızlaşması, bulunduğu topluma yabancılaşması, yeni suç türleri farklı istismar alanlarının türemesine sebep olmuştur. Bilgiyi edinmede büyük kolaylıklar sağlamış olmakla birlikte bilginin tüketilmesine de ye-

ni pencereler açılmasına da yol açmıştır. Kuşaklar arası iletişimin zayıflamasına yol açmıştır.

Teknoloji salt okur yazarlığın gelişmesinde önemli bir eğitim aracı olarak kurgulanıp okullara eğitim aracı olarak sunulabilir. Bilgiye ulaşmada sağladığı inanılmaz katkı, bireyi daha farklı kesimlerle etkileşimde merkeze oturtabilmektedir. İlişkileri derinleştirebileceği gibi sığ bir zemine de çekebilir. Sıglik bireyin anlamlandırma kapasitesini olumsuz etkileyecektir aynı zamanda derinlikli algılama ve inşa süreçlerine girmesine de olumsuz etki edecektir. Okumaların anlam dünyamızı zenginleştirebilmesi temel hedef ise teknolojinin sunduğu imkanları bu doğrultuda planlamak ve eğitim öğretim materyali haline getirmek gerekir.